

Silling Léda

G. CZIMMER ANNA VAJDASÁGI NÉPRAJZI KUTATÁSAI

Az egyetlen helyen, vagy csak kisebb régióban gyűjtő néprajzkutatók neve sokszor nem kerül be a szakmai köztudatba. Pedig az ilyen, még ha csak rövid ideig is tevékenykedő gyűjtők is sok hasznos, archaikus és a nyelvterület más vidékein ismeretlen anyagot tudnak bemutatni, arra felhívni a szakmabeliek figyelmét. A vajdasági néprajzkutatás területén egy ilyen, a Nyugat-Bácskát kutató szerzőre megérdemelten irányítom újra szakmai kis közösségünk figyelmét, bár az ő neve nálunk, a Vajdaságban nem ismeretlen. Csak éppen a Magyar Néprajzi Lexikon, illetve a Magyar Néprajz köteteinek szerkesztői nem találták eléggé méltónak megemlíteni. G. Czimmer Anna (1906–1967) újvidéki orvos publikációi között az irodalmi elemzések mellett kevés néprajzi jellegű is napvilágot látott. Aradon született, első néprajzi publikációi is a bánsági területről szólnak. Vajdaságba, Újvidékre az 1940-es években költözött. A Híd című folyóiratban és a Magyar Szó Kilátó című magazinjában publikált.

Kulcsszavak: G. Czimmer Anna, Nyugat-Bácska, Kupuszina, Gombos, népi orvoslás

BEVEZETŐ

A vajdasági néprajzkutatás területén egy, a Nyugat-Bácskát is kutató szerzőre megérdemelten irányítom újra a szakma figyelmét. G. Czimmer Anna (1906–1967) orvos publikációi között az irodalmi elemzések mellett kevés néprajzi jellegű munka is napvilágot látott. Aradon született 1906-ban és 1967-ben Újvidéken halt meg. Első néprajzi publikációi is a Bánság területéről szólnak.

Apja borbély volt, anyja örmény származású varrónő. Czimmer Anna az első nő, aki a szegedi orvosi karon diplomázott. A Nobel-díjas Szent-Györgyi Albert biokémikus tanársegéde lett Szegeden a Ferenc József Tudományegyetem Orvosi Vegyészeti Intézetében. Itt ismerkedett meg majdani férjével, Gresz Bélával.¹ 1943-ban az újvidéki kórházba helyezték. 1945-ben férje bevonult, őt pedig kitoloncolták Jugoszláviából. Fiatalon özvegyen maradt, majd 1948-ban visszahívták Újvidékre. Attól fogva ott dolgozott. Több nyelven is beszélt, román nyelvből sokat fordított. A Híd című folyóiratban és az 1961-ben megindult Kilátóban rendszeresen publikált.

A Vajdasági Magyar Kultúrtaács két kampányszerű néprajzi gyűjtést szervezett 1949 és 1953 között. Kupuszinán, Doroszlón és Gomboson kutatott az egyik csapat: Greszné Czimmer Anna, dr Sturcz József, Herceg János, Sulhóf József, Kovács Sztrikó Zoltán. Szlavóniában kutatott a másik csoport: Penavin Olga, Lévy Anna, Bóna Júlia, Vitkai Gyula.

¹ Kalapis Életrajzi kalauz 177.

A népi orvoslással már korábban is foglalkozó Greszné Czimmer Anna, orvos-kutató jó szemmel figyelt fel az itteni hiedelmekre, gyógymódokra, és a népi gyógykezelésről, babonákról, szokásokról, életmódról, ruházatkódásról gyűjtött adatokat.

1951-ben egy falukutató csoporttal járt Nyugat-Bácskában. A Gomboson és Kupuszinán összegyűjtött adatait a kutatás után csupán részben publikálta. 1951-ben a Gombossal, később, 1954-ben a Kupuszinával foglalkozó gyűjtését közölte. A teljes gyűjtött anyagot Kupuszináról 1988-ban adta közre a Híd Bori Imre szerkesztésében, azaz az általunk vizsgált időszakban vált ismertté a gyűjtése.

GRESZNÉ CZIMMER ANNA NÉPRAJZI BIBLIOGRÁFIÁJA:

1943 *Adatok a Tiszántúl népies orvoslásához*. Debreceni Szemle, XVII. évf. 253–258.

1944 *Orvosi vonatkozású néprajzi adatok a Kalotaszegről*. Budapest, E. M. E. Orvostudományi Szakosztálya Értesítőjéből Kolozsvár

1951 *Babonák, ráolvasások*. Adatok Gombos néprajzához. Híd, XV. évf. 10-11.sz. 625–752.

1956 *Asszonyi dolgok Kupuszinán*. Híd, XX. évf. 3. sz. 177–276.

1988 *Adatok Kupuszinára néprajzához*. I. Híd, LII. évf. 4. sz. 433–560.

1988 *Adatok Kupuszinára néprajzához*. II. Híd, LII. évf. 9. sz. 1033–1200.

1988 *Adatok Kupuszinára néprajzához*. III. Híd, LII. évf. 10. sz. 2001–2124.

1943 ADATOK A TISZÁNTÚL NÉPIES ORVOSLÁSÁHOZ

A Debreceni Szemlében jelent meg. A tanulmány egy 1939-40-ben végzett, állami belföldi ösztöndíj segítségével megvalósult kutatás eredménye. A debreceni orvoskamara területéhez tartozó 42 települést járta be, Hajdú, Szabolcs, Bihar, Szolnok megye területén.

Legfőbb célját saját maga fogalmazta meg: „*Bennünket, gyógyszerészeket, gyógyító és kutató orvosokat azonban elsősorban az anyagokhoz kötött gyógytényezők és a fizikális eljárások érdekelnek: az a tapasztalaton alapuló gyógyászat, amely nem üzletszerű kuruzslás, hanem az ősrégi kultúra önmaga kitermelte hagyománya.*”

Elsősorban kollégáihoz, majd a helyi bábasszonyokhoz fordult segítségért a kutatásban. Amikor belátta, hogy a helyi hivatalos gyógyítóknak nincs tudomásuk a népi gyógyászati módszerekről, akkor beszélgetések során a földműves asszonyokkal, napszámosokkal, pásztorokkal próbálkozott. Tőlük származnak a tanulmányban közölt népies sebkezelés legkülönbözőbb módjai, a vérzéscsillapítás módszerei, felszíni sebek, törések kezelé-

sének formái. Felsorolja a növényeket, amelyek levelét, főzetét használták gyógyításra. A gyógyító asszonyok minden sebre jó-kenőcsének a receptje is közlésre került. Végül a gyulladt emlő kezelésére használt szerek sorával zárja a tanulmányát. Egyetlen példát emelek ki csupán: Egyeken „*az asszonyok a fügemadár fészkit kettévágva kötik a gyulladt emlőre.*”

1951 ADATOK GOMBOS NÉPRAJZÁHOZ

Greszné Cimmer Anna Gombosról így vall: „*Népvisellete olyan, mint a hímes pillangókkal ellepett virágos rét, népdalkincse könyvet töltene meg, táncai és multságai eredetiek, s elűtnek a környék táncaitól. Az élet és világszemlélete pedig még ma is teli van titokzatos természetfeletti erőkhöz való hittel, amely csak a felszínen keresztény-katolikus, mélyében valósággal őspogány magyar mitológia.*”

Kutatásának tárgya az egészségügyi vonatkozású hiedelmekre, tehát a folklór tárgykörébe tartozó anyagra összpontosult. Valódi népi gyógyszereket alig talált, de babonás hiedelmeket annál többet. Minden betegséget, amelynek nem tudják érzékelni külső okát, természetfeletti erőkhöz kötnek.

Kutatott témái: a gyermekágy hiedelmei és az elváltott gyerek, a terhes asszonnyal kapcsolatos babonák, a boszorkányok leleplezésének módjai, a szemmel verés megállapítása és gyógyítása, szenes víz készítése.

Pásti Panna néni falusi gyógyító volt az adatközlője, aki 9 féle betegséget tudott gyógyítani: szemverést, szegedést, sárgaságot, szárazságot, frászt, gugat, hideglelést, ijedést, szájfájást. Ezekhez néhány esetben rövid szöveges imádságok is tartoznak. Például a szegedéshez, ami nyilalló fájdalmat jelent, Gomboson a következő imádság tartozik: „*Amikor Krisztus Urunk a Jordán vize mellett járt, kérdi tőle szent Péter: Micsoda sírás-rívás van itt? Szegények nincsenek, árvák nem sanyargattatnak, hanem szegedése tartja. Vedd ki ennek oldalából ezen szegedést, hogy semminemű testében ne maradhasson. Tedd rá a te bűnös kezedet a Jézus erejével, fűjd rá a te bűnös leheletedet a Boldogasszony ígéjével.*” Czimmer Anna szerint valamelyik apokrif evangéliumból származik ez a gyógyító imaszöveg avagy ráolvasás.

A guga/golyva gyógyításánál a következő szöveget jegyezte fel: *Földbül lettél, semmibül lettél, semmivé válj!*

A zsibrék/ kisgyermek szájfájásánál használt ráolvasás: *Nap nyugtába, béka tójába, zsibrék a gané oldalába.*

Szemőcség ellen:

Új hold, új király

Fiát házасítja

Hil engem a lakodalomba.

Nem megyek én

Szemőcségemet küldöm.

A népszokásokhoz tartozó folklór alkotások közül az aprószenteki veszszőzés szövege Gombosról: *Friss légy, jó légy, keléses ne légy!*

1956 ASSZONYI DOLGOK KUPUSZINÁN

Czimmer Anna a terepi kutatás után nem sokkal jelentette meg ez a tanulmányát. Kupuszinán többet gyűjtött, így nagyobb a közlésre való anyag is. Így nyilatkozik a falusiakról: „hamarabb halljuk emlegetni az asszonyaikat, mint az embereket”. Maga is asszony lévén a nők körében gyűjtött. A népviselet előkészítésének leírása közben az elhangzó népdalokat is lejegyezte:

*Édesanyám volt kend,
Miért nem tanított kent?*

A fiatalság táncalkalmainak bemutatása és a megfelelő viselkedési minták elbeszélése közben az egyik legismertebb kupuszinai népdal sorait is közli:

*Jaj, de furcsa természete
van a mostani lánynak!
Selyemkendőt köt a nyakába,
büszkén sétál a kocsmába.*

*Sej-haj, ha bemegyek a kocsmába
Feleségem jön utánam kiabálva.
Akkorákat kiabál a száka,
Nem hallik a Szurap tamburája
Sej-haj, jó bort iszunk rája!*

(A tambura félrehallás, mert a Szurap zenész trombitán játszott.)

A népdalok és a szokások népköltészeti elemei mellett mondarészlet és balladatöredékek is olvashatók a tanulmányában.

Kupuszinai balladatöredék:

*Mi történt a bászkerkesi széribe,
Legszebb legény beleesett a gépbe.
Siralmába, fájdalomába azt mondta,
Jaj, istenem, álljon meg a masina.*

*Mire a gépész úr meghallotta
Sírás közben a gépet meg állította...*

*Kupuszini árpatarló de széles
Arra megy a kis pacsirta, beszédes.
Sírva mondja Kiss Juliska anyjának
Hirtelen lett halál a lányának.*

(A kupuszinai balladákat az 1980-as évek elején Silling István teljes terjedelmükben közli.)

1988 ADATOK KUPUSZINA NÉPRAJZÁHOZ I–III.

Czimmer Anna gyűjtésének Kupuszinára vonatkozó része halála után került publikálásra. Bori Imre a Hídban 1988-ban három részletben jelentette meg az 1951-es kutatás rendszerezett anyagát.

Az első részben a népi gyógyászatra vonatkozó adatok kerülnek bemutatásra. A második a női ruhaviselet és a testápolás, a kupuszinai konyha, a temetés szokásvilága, a harmadik részben pedig a népszokások és az összegyűjtött folklóranyag kapott helyet.

A népi gyógyászatról szóló leírásában a csontrakó tudományt ismerő Guzsvány Örzse néni és Babka Rúzsza néni sebes szájgyógyító tudásáról ír. Az ólomöntés, szénvetés és mérés, mint a babonás betegségek gyógyításának módjai mellett ráolvasást is talált az anyajegy elmulasztására.

*Atya, Fiú és Szentlélek nevében.
Atya-anya nélkül születél
Pap-kántor nélkül légy eltemetve!*

A gyermekfolklór adatokból az első tanulmányban közli ezt a mondókát, amikor a gyerekek tejfoga kiesik ezt mondják:

*Egér, egér, adok neked csontfogat,
Adjál érte vasfogat!*

Szólásokat minden egyes résztéma közben lejegyzett, ott és akkor, amikor elmondták. Csupán néhány példa azokból, amelyek a három tanulmányban megjelentek:

*Korpát adott a halálnak.
Tele gyomorral nem jó lefeküdni, de még rosszabb üres gyomorral.
Lágy kenyér harmatos szőlővel a legjobb a világon.*

A népdalok változnak a nép ajkán. Előfordul, hogy a változtatások egy dalparódiává alakulnak. Ilyet is talált Greszné Czimmer Anna Kupuszinán, a népi táplálkozáshoz is adatot szolgáltatva, a jellegzetes helyi étel a mákos perka, barátfüle megemlékezésével:

*Magos jegenyefán palacsintafészek
Ó te mákos perka, de szeretlek téged!
A csirkepaprikás könnyen felszáll oda,
(De) A krumplipaprikást nem ehettem soha!*

A temetéshez kapcsolódó népszokások leírása után néhány sírfelirat lejegyzését is megtette.

Folklóradatokban bővelkedik a tanulmányorozatának harmadik része. A népszokásokhoz kapcsolódó szöveges adatok közül első az újévköszöntő:

*Adjon az Isten bőven bort és búzát
Országunkban megmaradást
Sok örömet e házban
Boldogságot hazánkban
Ebben az új évben!*

Mai változata némileg módosulva él még Kupuszinán:

*Adjon az Isten bőven bort, búzát
Országunkban megmaradást
S ha valamelyikünket elszólít
ebből az árnyékvilágból
Adjon neki örök nyugodalmat!*

A Vince-napi időjósító szöveget is megtalálta 1951-ben:

*Hogyha fénylik Vince,
Telik a pince.
És
Hogyha fénylik Szent Pál
Minden vetés jól áll.*

A kupuszinai ember vallásosságára a falu gazdag szakrális épített öröksége és az általuk ismert archaikus imádságkorpusz mellett a mindennapok vallásosságához tartozó apró imák, fohászok is utalnak. Természetes, hogy Czimmer Anna is talált ilyeneket. A munka kezdetekor elmondott fohász Kupuszinán a következő: Jézusom, segíts meg, áldd és szaporítsd meg!

A kupuszinai néphagyományokban ma is élnek azok a karácsonyi ünnepkörhöz kapcsolódó szokások, amelyeket Czimmer Anna lejegyzett. Az akkor énekelt és ismert karácsonyi énekeket a Pásztorok kelljünk fel! kezdetűt említi. Vagy a helyben szokásos István-napi köszöntő éneket jegyzi le (Örvend az ég vigaszsággal, dicséretekkel).

A kupuszinai, monda és népmese hagyományaiából is közöl adatokat.

A népballadák közül a harmadik tanulmányban még egyet említi, amelyeket, az előzőekből kihagyott.

*Hallottátok-e lányok, hogy mi történt?
Horváth Jánost a csárdában megölték.
Horváth János fejtől lábbig koszorú
Édesanyja árva szíve szomorú.*

*Erzsa néni adjon Isten jó estét,
Elhoztuk a Jóska fia holttestét.
Jaj, de nagy bút hoztatok a fejemre,
Megállj, legény, nem lesz ez elfelejtve.*

Néhány humoros népdal és gúnydal után a népi gyermekjátékok közül azok mellett, amelyeket az iskolában, óvodában tanultak, lejegyez egy kiszámolót is:

*Ó-ó-ó, tündérkaszinó,
Akire jut a százkettő,
Az lesz a fogó.*

A gyermekjátékok leírása közben megjegyzi, hogy a jegyzeteiben megtalálható a többi, amelyeket a tanulmányban, beszámolóban nem helyezett el. Érdemes lenne megnézni Czimmer Anna jegyzeteit a Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattárában az ott található folklóradatok miatt.

A vallásos hagyományos szokások közül a Szent Anna-napi búcsút emeli ki. A kutatása során kialakult személyes véleményének megformálásával zárja a tanulmányát.

IDÉZETTSÉG A VAJDASÁGI NÉPRAJZI SZAKIRODALOMBAN

Greszné Czimmer Anna munkássága és tanulmányai ismertek a vajdasági néprajzi és irodalmi életben. Irodalmi munkássága Herceg Jánoshoz és a Híd folyóirathoz köti. Néprajzi tanulmányait használja Penavin Olga, Jung Károly, Silling István, Beszédes Valéria, Raffai Judit, Papp Árpád.

Penavin Olga 1973-ban írja róla, hogy az első néprajzi gyűjtők a Vajdaságnak mindenféle szakterületről érkeztek. Közöttük volt dr. Czimmer Anna orvos is, aki már a 1950-es évek elején néprajzi jellegű adatokat közl. Hivatkozik is rá a Jugoszláviai magyar diakrón népmesegyűjtemény második kötetében.

Greszné Czimmer Anna néprajzi publikációit könnyű volt összefoglalni, hiszen igencsak kevés van belőlük. Esszéit, tárcáit, levelezéseit irodalmi jellegű műveit nem volt most szándékomban összeírni.

IRODALOM

- BESZÉDES Valéria 1996. Mágikus cselekedetek a csecsemő védelmében. Létünk 1996. 3–4. 174–181.
- BÓNA Júlia 1983. A jugoszláviai magyar néprajzi gyűjtő- és kutatómunka 1949-től – 1953-ig. In: Jugoszláviai magyar folklór. Értekezések monográfiák. Újvidék 9–14.
- BOSNYÁK István 1991. Jugoszláviai magyar népköltészeti kalauz. Újvidék
- G. CZIMMER Anna 1943. Adatok a Tiszántúl népies orvoslásához. Debreceni Szemle XVII. évf. 253–258.
- G. CZIMMER Anna 1944. Orvosi vonatkozású néprajzi adatok a Kalotaszegről. Budapest, E M E Orvostudományi Szakosztálya Értesítőjéből, Kolozsvár
- G. CZIMMER Anna 1951. Babonák, ráolvasások. Adatok Gombos néprajzához. Híd, XV. évf. 10–11.sz. 625–752.
- G. CZIMMER Anna 1956. Asszonyi dolgok Kupuszinán, Híd, XX. évf. 3.sz. 177–276.
- G. CZIMMER Anna 1988. Adatok Kupuszina néprajzához. I. Híd, LII. évf. 4.sz. 433–560.
- G. CZIMMER Anna 1988. Adatok Kupuszina néprajzához. II. Híd, LII. évf. 9.sz. 1033–1200.
- G. CZIMMER Anna 1988. Adatok Kupuszina néprajzához. III. Híd, LII. évf. 10. sz. 2001–2124.
- HERCEG János 1985. Cz. A. Híd, 69–88.
- JUNG Károly 1990. Hiedelemmondák és hiedelmek. Adatok Gombos népi hiedelemvilághoz. Forum könyvkiadó, Újvidék.
- KALAPIS Zoltán 2002. Életrajzi kalauz I. Forum Könyvkiadó, Újvidék 177–178.
- PAPP ÁRPÁD 2011. A népi gyógyászat kutatástörténete Vajdaságban a Második Világháború után. Létünk 2011/4. 69–76.
<http://doktori.btk.elte.hu/folk/papparpad/diss.pdf>
- PENAVIN Olga 1973. A népi tudás, a népi hagyományok gyűjtése a felszabadulás után a jugoszláviai magyarság körében. Létünk 1973/06. 61–74.
- BÓNA Júlia: A jugoszláviai magyar néprajzi gyűjtő- és kutatómunka 1949-től 1953-ig In: Jugoszláviai magyar folklór 1983. Forum. Értekezések monográfiák 3. Jung Károly (szerk.) 9–14.
https://www.vamadia.rs/sites/default/files/2020-11/03_Jugoszlaviai_Magyar_Folklor_.pdf